

Otorite, İtaat ve Eğitim 8

Bülent Alagöz¹

Fatma Ongur²

Özet

Bu yazıda, sosyal psikoloji alanının önemle üzerinde durduğu, otorite ve itaat kavramlarına ve itaat ve otoritenin eğitimdeki konumuna değineceğiz. Önemli sosyal psikologlardan olan Stanley Milgram, Solomon Asch ve Muzaffer Şerif'in deneylerinden yola çıkarak, ilk olarak otoriteye, ikinci olarak itaate, üçüncü olarak otoriteye itaatin nedenlerine ve son olarak da eğitim sisteminin, otoriteyi nasıl aştığına ve itaati, öğrencilere nasıl olumlama çalıştığına vurgu yapacağız. Ayrıca bu eğitim sistemiyle eğitilen bireylerin, otoriteye itaat etmek konusunda nasıl hiçbir zorluk yaşamadıklarını ve eleştirel düşünceden, sorgulamaktan, dahası birey olmaktan kendilerini nasıl mahrum ettiklerine dikkat çekeceğiz. Eğitim sisteminin, her anlamda yetkin bireyler yetiştirmek olan amacının, sistem içerisinde bu durumu, kendi elleriyle yok ettiğine ve bünyesindeki çelişkiye de ayrıca değineceğiz. Dahası eğitim sisteminin, otoriter güçler tarafından öğrencileri itaat etmeye uygun hale getirip, tabiri caizse ehliştirdiği fikrini de savunuyoruz. Bu eğitimin nasıl verildiğini de, sosyal psikoloji alanındaki önemli deneylerden yola çıkarak açıklamaya çalışmaktayız.

Giriş

Kitleler itaat etmeye öyle susamışlardır ki kendisini onların efendisi ilan eden şu veya bu kimseye içgüdüsel olarak boyun eğeceklerdir.

Gustave Le Bon

Büyük ya da küçük, herhangi bir insan topluluğunu oluşturan bireyler, nasıl olur da birbirlerine destek olup hayatlarını karşılıklı olarak kolaylaştırabilecekken, sayıca kendilerinden çok daha az ve güçsüz, hatta zekice davrandığı şüphe götürür otoriter kişiliklere tek tek iradelerini teslim

1 Gaziantep Üniversitesi, balagoz@gantep.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9158-0036

2 ffatmaongur@gmail.com, Orcid: 0009-0004-4492-0834

etmeyi tercih edebilirler? Cevap, itaatın bütün kültürlerde değer verilen bir sosyal norm olmasında yatıyor olabilir. Herkes her zaman her aklına eseni yapamaz -bu kaos doğurur. Bu nedenle çocukluğumuzdan itibaren meşru olarak gördüğümüz otorite figürlerine itaat edecek şekilde sosyalleşiriz (Blass, 2000, Staub, 1989). Genellikle sosyal itaat normunu öyle içselleştiririz ki otorite figürü somut olarak varlığını göstermediğinde dahi, kural ve yasalara uyar ve varlığını her daim hissedebiliriz. Dahası, itaat sonu öngörülemez, korkunç derecede kötü sonuçlar da doğurabilir. İnsanlar, otoritenin emirlerini yerine getirmeye alıştırmış hatta bunun bir görev olduğu sanısına öyle bir kapılmışlardır ki bunu birbirlerine acı çektirme hatta öldürme boyutuna taşımışlardır (Aronson, Wilson ve Akert, 2012). Geçmişten günümüze, yöneticiler otoriteye itaatın hem hukukun hem de erdemliliğin bir gereği olduğunu savunmuşlar; kurallara uymayan kişileri ise hukuk kurallarına karşı (anarşist) ve erdemsiz olarak nitelemişlerdir. Siyasal erk ve gücü elinde bulduran yöneticiler, itaatsizlik eyleminde bulunan bireyleri hukuksal mekanizmaları da kullanarak sert bir biçimde cezalandırmışlardır (Fromm, 2022).

Otorite ve itaat, yıllardır düşünürlerin üzerinde yoğunlaştığı ayrıca gücü elinde bulduranlar veya buldurmak isteyenlerin odağında olan kavramlardır. Bu düşünürlerden birisi olan Erich Fromm (2022), insanlık tarihinin itaatsizlik eylemiyle başladığını vurgularken, bu kavramların ortaya çıkış nedeninin de insan olduğuna dikkat çekmiştir. Fromm'a göre, vatandaşların kendi düşünceleri yoksa düşünce özgürlüğünün de hiçbir anlamı kalmamaktadır. Düşünmeyen, sorgulamayan kuklaların yetiştirilmesi de dahasını -daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi, daha fazla hak istememeleri içindir. Dahasını istemeyen bireylerin varlığı, otoritenin de tahtını sağlamlaştırır. Otorite, bireyin gözünde kendisini öyle meşrulaştırır ki birey, onun varlığını sorgulamak yerine, yokluğundaki endişeyi bünyesinde barındırır. O yüzdendir ki bireyler, en ufak karışıklıkta var olan otoriteye -ki bu otorite her ne kadar özgürlüğünü kısıtlayan bir otorite de olsa- yönelir. Özgürlüğünü, en ufak otorite boşluğunda başkalarına bırakan bireyler, buldukları topluma da fayda sağlamamaktadırlar. Bu bireylerin yetişmemesi için de eğitim oldukça önemlidir. Eğitim sisteminin, genel olarak boyun eğmeye meyilli, yumuşak başlı, itaatkar öğrenciler yetiştirmesi otoritenin hegemonyasını kaybetme korkusunu barındırır. Bu korku da otoriteye, bireyler üzerinde her anlamda bir baskı yapma ihtiyacı hissettirir. Bu ihtiyaç ise itaatle sağlanır. Otorite, bu itaat durumunu öylesine olumlar ve manipüle eder ki birey, yaptıklarını otoritenin isteklerinden çok, kendi istekleri olduğu sanısına kapılır. Bu sanrı, bireye görmek istemediklerini göstermez ve birey de kendisine verilen bu konfor alanından dışarıya

çık(a)maz. Otoritenin, itaatkar bireyler yetiştirmek istemesinin nedeni de tam olarak budur. Bunun için başta eğitim olmak üzere birçok alanda varlığını göstermektedir. Bunu eğitimle başlatmasına da şaşırılmamalıdır. Bizim otorite ve itaat kavramlarını, eğitim bağlamında ele almamızın da sebeplerinden biri de budur.

İnsanoğluyla itaat/itaatsizlik arasındaki bu güçlü ilişki pek çok sosyal bilimcinin ilgisini çekmiş ve geliştirdikleri çeşitli sosyal deneylerle söz konusu ilişkiyi farklı yönleriyle ortaya koymaya çalışmışlardır. Dünyanın pek çok farklı coğrafyasında insanlar üzerinde uygulanan ve kültürel etkileşimle sonuçların farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyen araştırmacılar, kültürel özelliklerin değişmesine rağmen deneylerden elde edilen sonuçların genel olarak birbiriyle benzerlik taşıdığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzerleri arasında en fazla öne çıkan ve farklı kültürel bağlamlarda insanların otoriteye nereye kadar boyun eğdiğini ortaya koyan deneyler tasarlayıcılarının adıyla anılan Milgram, Asch ve Şerif deneyleridir. Veysel Batmaz'ın yaptığı şu çözümleme deneyler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır: *“Milgram’ın deneyi, durumsal uyuma davranışını ölçerken oldukça psikolojiktir; Asch ise sadece bireyin karar mekanizmasındaki davranışını anlamaya çalışırken, oldukça sosyal. Muzaffer Şerif ise genel çalışmalarında grup içi organizasyonun anlak, durumsal ve liderlik yapısını incelerken tam bir kültüralist.”* (Batmaz, 2006, s. 56). Otorite, itaat ve eğitim arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmamızda biz de bu üç deneyi tanıtarak bulgularının eğitime yansımalarını ortaya koymaya çalışacağız. Ancak öncelikle otorite ve itaat terimleri üzerinde durduktan sonra deneylerle birlikte otoriteye itaat etme sorunsalını tartışmaya açacağız.

1. Otorite Nedir?

Otorite, “kabul edilmiş güce, güçlü olana ya da gücü elinde bulundurana atfedilmiş bir nitelik olarak tanımlanmaktadır (Esgin, 2022). Otorite kavramını ayrıntılı bir bağlamda incelediğimizde, modern düşüncenin, bir yandan otoriteden kurtulma hazırlığına giriştiğini, öte yandan da otorite kavramının daha da kökleştiğini görürüz. Bu soruna Immanuel Kant meşhur “Aydınlanma Nedir?” yazısında dikkat çekmiştir. Akıl gücünün her konuda kullanılabileceğini ifade ederken itaat etmenin kaçınılmazlığını savunmuştur. Öyle ki, bunun nüvelerini Descartes’da bulmak mümkündür. Şüphesiz ulaştığı cogito bir yana, o, insanın içine doğduğu ülkenin adet ve yasalarını, otoritelerini sorgulamaksızın kabul etmesi ve onlara itaat etmesi gerektiğini savunur. Descartes ve Kant’ın otoriteye aynı anlamı yüklediği konusu tartışmaya açıktır. Descartes’ın otoriteye hem olumlu hem olumsuz bir paye verdiği söylenebilir (Çınar, 2006). Biz bu noktada, itaatın bir alternatiften ziyade, bir zorunluluk anlamı taşıdığını savunuyoruz.

Otoriteye itaatin zorunluluk niteliği taşımasının sebebi olarak, eksiklik ve yetersizliğinin bilincinde olan insanın, kendine yetememesi ve temel gereksinimleri karşılayabilmek için diğerlerinin yardım ve iş birliğine ihtiyaç duymasının, onu diğerleriyle birlikte yaşamaya, dayanışma içinde bulunmaya ve etkileşim içerisine girmeye zorlamasını gösterebiliriz. Özyeterlilik becerisi zayıf olan insan, hayatta kalmasını sağlayacak temel gereksinimlerini karşılayabilmek için kaçınılmaz olarak çeşitli topluluklara üye olmakta ve böylece yaşamını sürdürebilmektedir. Bireyi söz konusu topluluklara üye olmaya iten güç, özgür irade değil, bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, bireyin yaşam standartlarını yükseltmesinin yanı sıra yaşama şansını bile tehlikeye atacak kadar hayati öneme sahiptir. Bu nedenledir ki Aristoteles'e (2017:26) göre "insan, siyasal/toplumsal bir canlıdır" ve Thomas Paine de (1964:195) "toplum, insanı toplum içinde yaşamak üzere yaratmıştır" der (Kutluay, 2019).

Otorite, toplumsal yaşamla çok yakından ilişkilidir. Çünkü otoriteyi tanımlayabilmek için, onu sadece bireysel ve psikolojik bir olgu olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Otorite, birey-toplum ilişkisi bağlamında değerlendirildiği zaman gerçek anlamını bulmaktadır. Söz konusu bağlamda, bireyler arasındaki ilişkide üstünlük sorunu ortaya çıkmakta ve eşitlik terimi tartışmaya açılmaktadır. Böylece otorite terimi doğru tanımını kazanmaktadır. Mendel otoriteyi, toplumsal yaşamda direktif vermeye boyun eğme arasındaki ilişkiyle tanımlamıştır. Otoritenin neden toplumsal bir olgu olarak nitelenmesi gerekliliği böylece kanıtlanmış olmaktadır. Günlük hayatta sosyal yaşamdaki beşeri eylemleri kavramsallaştırmada tanımlayıcı bir etkiye sahip olması, otorite kavramını sadece toplumsallığı dayatan bir kavram olmaktan çıkarmaktadır (Mendel, 2005).

Otorite kavramı, etkisini toplumsal hayatın her alanında (siyaset, politika, ekonomi, teoloji, felsefe, hukuk, sosyoloji, eğitim) gösteren bir içeriğe sahiptir. Otorite, uygarlık tarihi boyunca pek çok düşünür ve teorisyen tarafından ele alınmış ve özellikle itaat etme davranışıyla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Mesela Carl Schmitt'e göre, modern düşüncenin devlet tasavvurunda, devlet siyasal olanı önceler. Bu, bir bakıma, devlet ile totallığın aynışması anlamına gelir. Oysa Schmitt açısından siyasal olan devleti öncelemektedir. Schmitt modern düşüncenin otorite anlayışına kökten karşı çıkarken, öncelikle hedef aldığı tabloyu şu şekilde tasvir eder: "Zaman içerisinde siyasal olanı 'total' olarak kabul ettik ve bu yüzdendir ki, neyin siyasal olup olmadığı hususunda verilen karar, kime ve hangi gerekçelere bağlandığından bağımsız olarak, daima siyasal bir karardır." Bu düşünce -benzeri birçok düşünce gibi- temel bir norma yüklendiği ve onunla anıldığı için, dikkate alınmayan hatta gözden

kaçan nadir ve umulmadık olan durumları göz önünde tutmaz. Bu durumda doğal olarak somut durum iptal edildiği gibi, kamusal ve devlet çıkarında 'kimin' veya hangi 'şahsın' karar vereceği görmezden gelindi. Modern devlet düşüncesi, ister doğal, isterse de kurgusal kişiler olsun, bundan böyle kişilerin hâkimiyeti altında değil, kuralların ve manevi güçlerin hakimiyeti altında yaşanacağını söylemek ister. Bu güçlere insanın itaat etmesinin sebebi de, onun insanın manevi doğasından kaynaklandığı düşüncesidir ve dolayısıyla ona gönüllü olarak itaat edilir. Modern düşünce perspektifinden baktığımız zaman bu gönüllü itaat özde kendini onaylama ve buluşmayken, modernite eleştirmenleri tarafından tam bir yabancılaşmadan başka bir şey değildir. (Schmitt, 2002, s.10-14).

Toplum içinde yaşama zorunluluğunun bir sonucu olarak insanın her yerde olması, otoritenin de her yerde yani tüm toplumsal alanlarda olmasını gerektirmektedir. Böylece otorite, en az iki insanın bulunduğu aileden başlayarak toplumun bütün katmanlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu geniş yayılım alanı, böylesine geniş toplumsal tabanlı bir kavramı tanımlamayı oldukça zorlaştırmaktadır. Öyle ki kavramın tanımı üzerinde halen genel bir konsensüsün sağlanabilmiş değildir. Dolayısıyla otoriteyi tanımlama ihtiyacı her bir teorisyeni farklı bir bakış açısına sahip olmaya zorlamaktadır. Mesela Leibniz, otoriteyi teolojik bağlamda ele almış ve daha büyük kâr uğruna Tanrı'nın özel değil de, genel irade çerçevesinde edimde bulunduğu işaret etmiştir. Doğrusu söz konusu genel irade, yöneticinin iradesiyle eşdeğer durumdadır. Bir başka ifadeyle personalist irade ile genel prensip şeklindeki irade özdeş kabul edilir. Ancak genel kavramı kendi öznesi bağlamında niceliksel bir kesinlik kazanır ki, bu ilkenin hâkim olması anlamına gelir. Ancak bu süreçte yöneticideki karar ve personalist ögeler iyiden iyiye çözülür. (Schmitt, 2002, s.51). M. Weber'in karizmatik hükümdarının nasıl bir dönüşüm geçirdiğini görmek zor değildir. Zira onun karizmatik şahsiyeti, yerleşik bir rejimi devirerek iktidara gelen bir peygamber veya ihlalcidir. Bu yeni liderin uyandırdığı korku azaldıkça, kişisel otoritesi de azalır ve bürokrasi tarafından mass edilir. İsa, kaçınılmaz olarak Kilise'ye dönüşür. Kilise'ye dönüşen İsa, sadece Tanrı'nın genel iradesinin bir temsilcisidir. Oysa karizmatik şahsiyet hem özel hem de genel iradeyi elinde tutan bir kişidir (Sennet, 1992, s. 162).

Otoritenin yapısı itibariyle çok geniş bir alana yayılmış olması bu araştırmanın terimi daha ayrıntılı olarak ele almasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu terime yönelik bilgiler yukarıdaki paragraflarla sınırlandırılmış olup itaat terimiyle devam ediyoruz.

2. İtaat Nedir?

İtaat kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında boyun eğme, buyruğa uyma olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapça olan kelime “tav olma” anlamına da karşılık gelmektedir. Bizim ele aldığımız bağlamda ise itaat; bireyin kendisini düşünme yetisinden bilerek ve isteyerek yoksun bırakıp, kendisinden istenileni sorgusuz sualsiz yapması ve özgürlüğünü otoriteye devretmesidir.

“İtaat, bireysel davranışı politik amaçla birleştiren bir bağlıdır. İnsanları otoritenin sistemlerine bağlayan çimento gibidir.” (Milgram, 2015, s. 11). Milgram itaat kavramı için bu sözleri sarf ederken; Fromm ise itaati öncelikle iki başlığa ayırır: akılcı ve akıldışı itaat. Eğer birey, otoriteye düşüncelerini bir mantık temelinde ve iradesini kullanarak itaat ediyorsa akılcı, kendisinin hiçbir etkisi yok ise akıldışı otorite olarak nitelendirilmektedir. *“Akılcı otoritenin bir örneği, öğretmenle öğrenci arasındaki ilişkidir; akıldışı otoritenin bir örneği ise, köle ile efendinin arasındaki ilişkidir. Her iki ilişki de sözü geçen kişinin otoritesinin kabullenışı olgusuna dayanır. Buna rağmen, bunların dinamik olarak nitelikleri farklıdır* (Fromm, 2022, s. 13). Birinde iki tarafın kazancı söz konusu iken diğerinde köle sahibinin, köleyi istekleri doğrultusunda kullanması yani tek taraflı bir kazanç söz konusudur. Ayrıca Fromm itaatsizlik için de şöyle der: *“Eğer bir insan boyun eğer ve itaatsizlik yapamazsa o bir köledir; eğer yalnızca karşı gelebiliyor ama itaat ediyorsa, o bir asidir (bir devrimci değildir); öfkeyle, hayal kırıklığıyla, kırgınlıkla hareket eder, bir inanç ya da ilke adına değil.”* (Fromm, 2022, s.12). *“İtaatsizlik derken, sadece ‘hayır’ demek haricinde hayata karşı hiçbir yükümlülüğü olmayan ‘nedensiz asi’nin itaatsizliğini kastetmiyorum. Bu tür isyankar itaatsizlik, en az karşıtı yani ‘hayır’ demekten aciz konformist (uyumcu) itaat kadar kör ve zayıftır. Doğrulamayılabildiği için ‘hayır’ diyebilen, kesinlikle kendi vicdanına ve kendi seçtiği ülkelere riayet ettiği için itaatsizlik eden kişiden söz ediyorum; asiden değil, devrimciden bahsediyorum.”* (Fromm, 2022, s. 24). Fromm’un bu sözünden hareketle, itaatsizliğin dahi mantıksal ve akılcı bir zemine oturtulması gerektiği çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Zaten itaatsizlik, mantıksal ve ahlaki olmayana karşı yapıldığı sürece amacına ulaşır. Amaçsız bir itaatsizlik durumunun savunulması, söz konusu dahi olamaz.

Henry David Thoreau, Sivil İtaatsizlik kitabının girişini “En iyi hükümet en az hükmedendir” cümlesiyle yapmaktadır. Bu cümlenin içeriği, ilerleyen sayfalarda altını itaat ve itaatsizlik kavramlarına verdiği anlamlarla öyle doldurulur ki, başta düzen karşıtı olarak düşünülen yazar, tam bir düzen yanlısı olduğunu kanıtlar. Kendisi bir vatandaş olarak hükümetin yokluğunu değil, hükümetin kendisine yüklenen anlamları hakkıyla vermesi gerektiğini

savunur. Hükümet vatandaşlarına güven vermeli, onları elinde bulundurduğu -yeri gelince onlara karşı bir silah olarak kullandığı- ordusuyla korkutmaktan vazgeçmelidir. Karşılıklı güvenin söz konusu olduğu devletlerde, vatandaşların itaatsizlikleri korkulacak bir durum olmaktan çıkmıştır. Çünkü vatandaş, yine devletin iyiliği için bu itaatsizliği yapmıştır ki, devlet de bunun farkındadır. Otoriteye duyulan saygı ve itaat, bir zorunluluktan öte vatandaşın vicdanlı bir isteğidir. Vicdaniyla devlete hizmet eden her vatandaş ise, yönetimin hatalarını bulmaya ve onların düzeltilmesi gerektiğine vurgu yaparlar. Her ne kadar azınlıkta olan bu grup, çoğunluk tarafından sevilmeyp, farklı sıfatlarla adlandırılrsa da, çoğunluğun görmediklerini veya görmezden geldiklerini gözler önüne sermekten geri adım atmamaktadırlar. Bu bireylerin varlığı, korkular bir durum olmaktan çıkmalıdır ki toplum da bu kişilere düşman gözüyle bakmaktan vazgeçilebilsin. Vatandaşların asli görevi; itaat etmekten çok, yapılan yanlışlara alet olmadığının bilincinde olmalarıdır. Ayrıca Thoreau *“Devlete itaatsizliğin götürüsü, itaat etmenin götürülerinden daha azdır”* sözleriyle de itaate olan bakış açısını net bir şekilde ifade etmektedir (Thoreau, 2013).

İtaat, toplumun bütün kesimlerinde ve gündelik hayatın her alanında görülebilen bir davranış örüntüsüdür. Dolayısıyla, belki de, beklenileceği üzere yalnızca eğitimsiz kesimde görülen bir davranış değildir. Elbette eğitimin, itaatte etkisi vardır ancak bunu sadece eğitime bağlamak büyük bir eksiklik olacaktır. Kitlesel davranışlar, her ne kadar bu eğitimsiz kesimde görülse de *“1990’ların başında, Türkiye’nin muhalif, marjinal ve aykırı “entelektüel” genç kesimin volta attığı yer olan Beyoğlu’nun orta yerinde Nazi subayı üniforması giymiş Ferhan Şensoy’un durup dururken onlarca kişiyi tek bir “yere yat” komutuyla saatlerce sokağa yüzükoyun yatmış beklettiği bir ülkede, 1 Mayısları, Maraşları, Çorumları, Sivasları, Trabzonları yaşamış bir memlekette, herhalde Sanford’un, Milgram’ın, Şerif’in, Asch’in ve Adorno’nun deneysel teorileri “pratik” önem taşıyor”* (Batmaz, 2006, s.57). Otoritenin, itaatkar bireyler yetiştirmek istemesinin nedeni de tam olarak budur. Bunun için başta eğitim olmak üzere birçok alanda varlığını göstermektedir. Hatta bu varlığı öylesine görünür kılar ki kişi, yaptıklarında sadece kendi etik değerlerinin değil, otoritenin de etkisini -eğer görmek isterse- görebilir. Bu durum, bir bakıma konfor alanından çıkmak istemeyen bireylerin de sığınmak istedikleri bir liman olmaktadır.

İtaatten ve itaatin olumsuz sonuçlarından bahsettikten sonra asıl odaklanmamız gereken kısım; bireylerin, otoriteye neden itaat ettiği konusudur. Bu konuya, *“Neden İtaat Ederiz?”* başlığı altında cevap vermek, daha doğru olacaktır. Ancak otorite, kendisini meşrulaştırmayı becerbilirse, bireylerin kendisine itaat etmesini kolaylıkla sağlayabilmektedir. Milgram’ın

deneyinde birey, orada bulunan deneycinin otoritesini öylesine kabul etmiştir ki, deneycinin her söylediğini büyük oranda uygulamıştır. Sözlü olarak her ne kadar yaptığının doğru olmadığını ifade edip, deneycinin direktiflerine itaat etmek istemediğini dillendirse de günün sonunda en yüksek şok seviyesine kadar çıkmıştır. Söyledikleri ve yaptıkları arasındaki bu çelişki, bireyi, her ne kadar rahatsız etse de, otoritenin emirlerine tabi olmaya zorlamaktadır. Bu rahatsızlık boyutundaki itaatte, kendi değer yargılarını, inançlarını, yaşamının olmazsa olmazı olarak nitelendiren bireyin, otorite karşısında bu kalkamını nasıl indirdiğini de açıkça görebiliyoruz.

3. Otoriteye Neden İtaat Ederiz?

Erich Fromm, otoriteye itaati ikiye ayırmıştır: (a) akılsal, rasyonel otoriteye itaat, (b) akıl dışı, irrasyonel otoriteye itaat. Birinci itaat türü olan rasyonel otoriteye itaat karşılıklı bir fayda sağlama durumu söz konusudur. Ebeveyn-çocuk, öğretmen-öğrenci ilişkisini örnek olarak gösterebiliriz. Bu itaat türünde iki taraf da bir şeyler öğrenerek kendisini geliştirir ve keşfeder. Yani sadece itaat eden değil otorite de bu durumdan faydalanır. İkinci tür olan akıl dışı otoriteye itaat ise otoriteyle tek yanlı ve bir bakıma mutlak sömürüye (kral-tebaa, efendi-köle veya aşiret lideri-ırgat ilişkisinde olduğu gibi) dayalı bir ilişki söz konusudur. Otorite itaate edeni sömürdüğü ölçüde tatmin duygusu yaşar. Bu itaat türünde çıkarlar birbirine tamamen zıttır. Çünkü ilişkiden otorite taraf fayda sağlarken itaat eden taraf çıkar sağlamaz tam tersine, eğer itaat etmezse, bu ilişkiden zarar bile görebilir. Sonuç olarak, rasyonel otoriteye itaat, karşılıklıdır ve hem otorite sahibine hem de otoriteye itaat eden fayda sağlar ve iki tarafın da kendisini geliştirmesine olanak verirken irrasyonel otoriteye itaat ise tek taraflıdır; sadece otorite sahibine yarar, otoriteye uyana ise zarar verir (Fromm, 1987).

Bireyler, açık bir şekilde anlatılmasına ve yaşama dair deneyimlerle kanıtlanmasına rağmen, akıl dışı otoriteye neden boyun eğerler? Sorunun psikolojik ve sosyolojik pek çok cevabı vardır. Biz burada bunlardan birkaçına değineceğiz. Birey akıl dışı olmasına rağmen otoriteye itaat eder çünkü itaat ettiği sürece kendisini psikolojik ve sosyal olarak toplumsal yaşamda güven içerisinde hisseder. Biz buna başka bir tabirle kendisini konfor alanı içerisinde hissetmek diyoruz. Otoriteye itaat eden birey kendisini, özgür karar alma yükümlülüğünden kurtulduğu için, sorumluluk altına girme hissinden uzaklaştırır. *“İtaatin özü, kişinin kendini otoritenin amacını yerine getirmek üzere kullanılan bir araç olarak görmesi ve bu sebeple kendini kendi davranışlarından sorumlu tutmamasından oluşur.”* (Milgram, 2015, s. 9). Dolayısıyla tercihlerini ve bunların sonuçlarını sorgulamaz. Ona göre yaptığı şey sadece otoriteye uymaktır. Otoritenin aldığı bütün kararlar doğru olduğu

için de yaptığı tercihte kendi hesabına herhangi bir yanlış ve sonuç üzerinde bir yükümlülüğü söz konusu bile değildir.

Bir diğer cevap, bireyin otoritenin kararlarına ya da emirlerine uymadığında hissettiği yalnızlığa itilme, sosyal hayattan ve toplumdaki soyutlanma, hata yapma, kuralların dışına çıkma ve hatta günah işleme gibi duygulardır. İtaat eden birey bütün bu olumsuz duygulardan bir anda kurtulduğunu ve bu şekilde mutlu olduğunu varsayar. Cesaret eksikliği ve yetersiz kişilik gelişimi bir diğer cevaptır. Uygurluk tarihi boyunca dünyanın hakim türü haline gelen insanoğlu bunu sergilediği cesarete borçludur. Güçlü bir kişilik gerektiren cesaret, insanoğlunun gelişim sürecindeki en etkili silahı olmuştur. Ebeveyn kontrolünden kurtulanlar, toplumsal yaşamda artık birey olarak kabul edilmekte ve hayatının kontrolünü de eline almaktadır. Artık bir yandan kendi kararlarını alabilmekte ancak öte yandan da bu kararların beraberinde getirdiği sorumluluğu da üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bağımsız düşünerek karar alma sürecini kişisel gelişiminin önemli öğrenme kaynağı haline getirmektedir. Bu süreçte birey olmuş kişi kaçınılmaz olarak otoriteyle de karşı karşıya kalmakta ve otoriteye hayır diyerek içinde yaşadığı toplumun bağımsız düşünebilen, sorgulayabilen, soru sorabilen ve eleştirel düşünebilen özgür bir bireyi kimliği kazanmaktadır. içinde yaşadığı toplumun bağımsız düşünebilen, sorgulayabilen, soru sorabilen ve eleştirel düşünebilen özgür bir bireyi olma kimliğini kazanmaktadır. Otoriteye hayır diyerek onun aldığı kararları ve kendisine dayattığı kuralları sorgulayan birey eş zamanlı olarak kendini geliştirmekte ve özgürleşmektedir. Bu durumda itaatsizlik ve kişilik gelişimi ile özgürlük arasında çok güçlü bir bağ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun tersini yapan yani özgürlükten korkan kişi, kendisi gibi olmaktan korkmakta ve otoriteyi asla sorgulayamayan, ona hayır diyemeyen, bu yüzden de kendi kişiliğini bulamayan kayıp bir insan haline gelmektedir. Meşhur deyişle, kafasını kendi omuzları üzerinde taşıyamaz. Kamu önünde de aklını kullanma cesareti gösteremez.

Otoriteye itaatin erdem, itaatsizliğin ise erdemsizlik olarak kabul edildiği insanlık tarihi boyunca, otoriteye ve otoriter aktörlere itaat etme hakkında toplumsal bir baskı oluşmuştur. Sosyalleşen ve içinde yaşadığı toplumun kültürünü benimseyen bireyler bu baskıyı doğal biçimde hissedip içselleştirirler ve bu şekilde de vicdanlarını oluştururlar. Eğitimin bile bu süreçte araç haline getirildiğini görmek kimseyi şaşırtmamalıdır. Otoriteyi temsil eden aktörlerin sözlerini içselleştiren ve bunları kendi vicdanının sesi olduğunu sanan bireyler, otorite ile o kadar bütünleşirler ki artık onların her sözünü sorgulamadan kabul eder hale gelir ve bir süre sonra otoritenin istemini kendi istemiymiş gibi görmeye başlar. Böylece itaat ile içselleştirilen vicdan arasındaki güçlü ilişki gün yüzüne çıkmış olur. Fromm'un (1987)

“otoriter vicdan” ile “hümanist vicdan” arasında yaptığı ayrım, bu bağı anlamamıza yardım edebilir. Vicdan kelimesinin, birbirinden tamamen farklı iki olguyu ifade etmek için kullanıldığını savunur. Otoriter vicdan olarak adlandırdığı ilk vicdan türünde insan otoriter kişileri memnun etmek isterken kızdırmaktan da korkar. Bireyler kendi vicdanlarının sesini dinlediklerinde otoriter vicdanı deneyimlemiş olurlar. Freud’un “Süper Ego” (Üst benlik) adını verdiği bilinç türü otoriter vicdandır. Erkek çocuğunun babasının emir ve yasaklarını içselleştirmiş olması, bunu korku nedeniyle kabullendiği anlamına gelir ki bu da Süper Ego’ya karşılık gelir. Fromm ikinci vicdan türü, otoriter vicdandan farklı olan, bütün insanlarda bulunan, dışsal yaptırımlarla ödüllerden bağımsız bir ses kimliği taşıyan “hümanist” ya da “insanı vicdan”dır. İnsanı vicdan, insanların insanı buldukları hususları temel alır. Günlük yaşamdaki yapıcı ve olumlu hususlarla yıkıcı ve olumsuz problemlere dair sezgisel bilgimizin olduğu gerçeğini temel alır. Bu şekilde insan olarak sorumluluklarımızı yerine getirme fırsatı bulmuş oluruz. İnsanı vicdan bir bakıma bizi insanlığa dönmeye çağıran bir sestir. Öte yandan otoriter vicdan yani Süper Ego, söz konusu sesi içselleştirmiş olsak bile bizi dışsal güce itaat etmeye çağırır. Birey kendi vicdanının sesini dinlediğinde, bilinçli olarak hareket etmiş olur. Otoriter vicdanın temsil ettiği gücün ilkelerini kabul etmiş olsa da gelen direktiflere uyup uymama özgürlüğünü kazanmıştır. Dolayısıyla içselleştirilmiş otorite dışsal otoriteden çok daha güçlü ve etkilidir. Otoriter vicdanı itaat eden birey aynı zamanda kendisine ait olmayan bütün dış düşünce ve güçlere de itaat etmektedir. Böylece birey kendisi olma ve kendisini yargılama yetisini güçlendiren hümanist vicdanı da susturmuş olacaktır (Fromm, 1987).

Nihai cevabı ise şu sözlerle açıklayabiliriz: *“Otoriteye itaatin bir diğer etkeni de kitle davranışdır. Kitle davranışı, çok sayıda insanın aynı yer ve zamanda, birbiriyle uyum içinde yoğun duygular yaşayarak sosyal normları ihlal eden eylemlerde bulunmaları olarak tanımlanmaktadır”* (Ünlü, s. 97). Peki bu durum, birey ve kitlenin davranışlarında ne gibi değişikliklere yol açmaktadır? Le Bon (1895), kitle davranışlarını üç başlık altında toplamıştır: Anonimleşme, bulaşma ve etkilere açık olma. Anonimleşme: Bireyin kalabalık içinde yapacağı davranışın, kendisine bir sorun çıkartmayacağını düşünüp bunun rahatlığıyla davranmasıdır. Çünkü birey, burada yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmemektedir. Anonimleşmenin olumsuz boyutunun yanında bir de olumlu boyutu vardır. *“Kitle içindeki bireyin sorumsuzca davranmasını mümkün kılan anonimleşme, pekâlâ soylu bir kendinden vazgeçiş olarak da karşımıza çıkabilir”* (Şermet, 2021, s.108). *Anonimlik, Satyagrahiler için soylu bir kendinden vazgeçişken, onlara şiddet uygulayanlar için saldırganlıktan başka bir şey değildir* (Şermet, 2021, s.113).

Bulaşma, kitleler içindeki bireylerin, birbirlerinin davranışlarını taklit etmesi ve hatta bu durumun büyüyerek lince dönüşmesi olarak tanımlanabilir. Çünkü birey burada, akıldan yoksun bir şekilde sadece yapmasını istedikleri davranışı yapmaktadır. Bu durum, bir kitle içinde bulunuyor ise daha kolay ve güvenilir olmaktadır. Bu durum Freud tarafından “kitlesel hipnoz” olarak adlandırılmaktadır. Etkilere açık olma ise, bireyin otorite tarafından verilen direktiflere koşulsuz bir şekilde itaat edip bilinçlerini ortadan kaldırmalarıdır. Bu davranış, ilkel toplumların göstermiş olduğu bir davranıştır. *Hannah Arendt (2021) “Totaliter iktidarın ideal öznesi, ikna olmuş Nazi veya ikna olmuş komünist değil, gerçek ile kurgu ve doğru ile yanlış arasındaki ayrımı yitirmiş insanlardır.”* sözüyle işte tam da bu durumu açıklamaktadır (Şermet, 2021, s.137). Akıl ve mantıktan çok, bir otoriteye tapma ihtiyacı hisseden birey, bu durumun en tehlikelidir. Bu tapma gereksinimi bireye, otorite tarafından hissettirilir. Ancak o birey, bunun altında yatan nedenleri sorumluluğu üstlenmediği için görmek istemez (Şermet, 2021, s.110-111).

Spring (1991) Özgür Eğitim isimli kitabında, bireyin özgürlüğünün elinden alındığının en bariz ve en etkili göstergesinin, onu hapse atmak veya cezalandırmak ya da dışsal herhangi bir etkide bulunmak suretiyle davranışlarını değiştirmeye çalışmak yerine hayatına içselleştirdiği ve ondan kaçışının mümkün olmadığına inandığı veya ikna olduğu bir içsel otorite olduğunu savunur. Dini inanç veya eğitim ya da bireyin çocukluk hayatında yetişme tarzını çerçeveleyen ahlak anlayışı söz konusu otoritenin kaynağını oluşturabilir. Bu, aslında George Orwell’ın 1984 kitabındaki sorgulama sahnesinde söylenen ve otoritenin esas amacını çok güzel ifade eden “*Önce içini boşaltacağız sonra kendimize dolduracağız*” cümlesinde de ifadesini bulduğu üzere otoritenin nihai hedefinin bireyin özgür iradesini bizzat kendi onayıyla ele geçirmek olduğunu gösterir. Romanlarda ya da akademik kitaplarda dile getirilen otoriteye itaat sorunsalı çeşitli teorisyenler tarafından bizzat insanlar üzerinde uygulanan sosyal deneylerle farklı yönlerden ele alınmış ve konuya teorik bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle bulunmasını istediğimiz sosyal psikologlar olması ve deneylerinin, literatüre katkı ve alanyazında bulunması açısından fayda sağlayacak olmaları hasebiyle, kendilerinden ve deneylerinden tek tek bahsedilecektir. Deneylerin, hem toplumsal hem de eğitim açısından yorumlanabilirlikleri fazlasıyla yüksektir. Bu yüzden de makalenin önemli konu başlıkları olacaklardır.

3.1. Stanley Milgram Deneyi

Bu deney, kuşkusuz sosyal psikolojinin en bilindik ve aynı zamanda en önemli deneyidir. Deney, insanların otoriteye neden boyun eğdiğini -kendi ahlak ilkeleriyle çelişse bile- ve bu boyun eğmenin nedenleri açıklamak,

kıscacası itaatin özünde ne olduğunu araştırmak için tasarlanmış bir denevidir. Denevin çıkış noktası, bir Nazi suçlusı ve subayı olan Adolf Eichman'ın 1961 yılında yargılandığı döneme denk gelmektedir. Milgram (1963), Eichmann'ın yargılandığı duruşmalara giderek, bu kişinin nasıl olur da büyük bir insan topluluğunun ölümüne tek bir emirle hiç düşünmeden sebep olduğunu ve otoriteye bu kadar koşulsuz itaat etmesinin altındaki nedenleri anlamaya çalışmıştır. Bu deneye 'Milgram Deneyi' denmektedir. *“Milgram'ın Elektroşok Deneyi, otoriteriyen kişilik yapısı veya örneği altında kuramlaştırılan bir sendromun, kişilerin buldukları ortamlarda ve içinde oldukları grubu ve otoriteyi-yetkeyi algılama biçimlerine göre nasıl ve ne türde hareket ettiklerini ve “kurbanlarına” ne kadar acı çekebileme eğiliminde bulduklarını anlamak için yapılan, bu konudaki en ünlü denevidir.”* (Batmaz, 2006, s. 21).

Denev Yale Üniversitesi tarafından düzenlenmiştir. Deneve katılmak için yerel bir gazeteve verilen, denev sonunda 4 dolar ödülün ve ayrıca ulaşım için de 50 centin verileceği ilanına başvurmak yeterlidir. Denev, başvurunun kolay olması nedeniyle, her kesimden insanın katılmasını mümkün kılmış olup, geniş bir çalışma alanına sahiptir. Denevde, kurban rolündeki asıl denekler, öğrenci rolündeki kişi ve gri önlüklü teknisyenler vardır. Denekler üniversitede gayet ruhsuz ve soğuk görünümlü teknisyenler tarafından karşılanır. Bu durum, denevde kullanılan bir koşul olması sebebiyle ayrıca önem taşımaktadır. Denevin en önemli aracı, elektroşok cihazıdır. Cihaz üzerinde 15 volttan 450 volta kadar düğmeler vardır. Düğmelerin altında da “Hafif Şok”, “Orta Seviye”, “Güçlü Şok”, “Tehlikeli Şok”, “Ölümcül Şok” ve “XXX” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerin, denekleri kısıtlayabileceği düşünülse de pek bir etkisi olmayıp, birçok denek, son seviyeye kadar gitmiştir. Her yanlış cevapta sandalyede oturan öğrenciye elektrik şoku gönderilir. Bu cihaz aslında şok vermemektedir. Fakat kurbanın bu durumdan şüphelenmemesi için kurbanı, 45 voltluk gerçek bir şok verilir. Ayrıca şoku veren kendisi olacağı için bunu kurbanın denemesi de oldukça mantıklıdır. Şoku yiyecek olan öğrenciyle, empati yapabilmesi daha da kolaylaşacaktır. Denev, otoritenin, öğretmen rolündeki denegin ve şok cihazının bulunduğu bir odada gerçekleşmektedir. Cezanın hatırlama üzerindeki etkisinin ölçtüğünü iddia eden denevde öğrenci rolündeki kişi kendisine söylenen kelime ikilemelerini doğru bilmediği takdirde şoku yemektedir. Bunu da öğretmen öğrenciye sorup şoku da kendisi vermektedir. Otorite sadece orada bulunmaktadır. Otoritenin, denegin vazgeçme durumunda verdiği dört cevap vardır:

1- *Lütfen devam edin.*

2- *Denev devam etmesini gerektiriyor.*

3- *Devam etmeniz kesinlikle gerekli.*

4- *Başka seçeneğiniz yok, devam etmek zorundasınız.*

Bu cevaplarla karşı karşıya kalan öğretmen, ya devam etmeyi ya da bunları dahi dinlemeyip deneyi sonlandırmayı tercih eder. Ayrıca deney, itaatin altında yatan nedenleri sorgulamak için birçok farklı varyasyonla denenmiştir. Bunlardan ilki; öğrencinin öğretmene yaklaştırılması hatta bazı deneylerde dokunmasıdır. Bu sayede öğretmen, öğrencinin çektiği acıyı duymakla kalmaz, çektirdiği acıya bizzat şahit olur. Deneyin bu şekilde, yani kurbanını gördüğünde, öğretmenin deneyin diğer örneklerine göre otoriteye daha az itaat ettiği tespit edilmiştir. Bu durum, her ne kadar tam anlamıyla bir itaatsizliği kapsamasa da bir itaatsizliğin söz konusu olmasını sağlamıştır. Çünkü öğretmen, çektirdiği acıyı net bir şekilde görmüş olmaktadır. Öğretmen bu noktada, itaatsizliğe bir dayanak olarak gördüğü için, deneyi sonlandırmayı isteyebilmektedir. Bir diğer şekilde deney, iki ayrı otoritenin odada olması durumunda, öğretmenin itaatinde değişikliğe sebep olup olmayacağı şeklinde tasarlanmıştır. Başta aynı emirleri veren deney sorumluları, deneyin ilerleyen kısımlarında anlaşmazlıklara düşerler. Bunu fırsat bilen öğretmen de deneyin ilk versiyonuna göre %50 daha az itaat etmiştir. Bu olay, sınıf içerisinde otoritesi bir defa sarsılan öğretmenin, bu durumu öğrencilerinin kullanma endişesine düşmesine benzetilebilir. Halbuki kendini otorite olarak değil de onlara, rehberlik eden bir eğitmen rolünde benimsetseydi bu endişeyi duymayacaktı. Deneyin bir diğer versiyonunda, bulunulan konumun etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Eğer deney üniversitede değil de bir fabrikada yapılsaydı da aynı etkiyi verecek miydi? İşte bu soru, deneyin bu versiyonunu ortaya koymuştur. Deney, Yale Üniversitesi laboratuvarında değil de daha kötü şartlarda, adı bile bilinmeyen bir şirkette yapıldığında itaatin yine azaldığı görülmüştür. Üniversitenin kaybolması ve değişen koşullar itaatin azalmasına neden olmaktadır. Bu yüzden ki otorite sahipleri, buldukları ortamın fazlasıyla gösterişli ve büyük olmasına dikkat ederler. Üstelik itaat etmesi beklenen deneklerin bu durumu, kendilerine yakıştırması ve hatta bununla övünmeleri için gerekli koşulları sağlarlar. Deneyin son versiyonu ise, birden fazla öğretmenin bulunması şeklinde olmuştur. Bu versiyonda, biri gerçek olmak üzere üç öğretmen vardır. Deneyin başlarında hiçbir sorun çıkmamıştır. Ancak deneyin ilerleyen sürecinde, diğer işbirlikçi öğretmenler, otoriteyle ters düşerek itaatsizlik etmektedirler. Bu durum, gerçek öğretmeni de cesaretlendirmiş olacak ki onun da deneyi bitirmesiyle sonlanmıştır. Normal versiyonunda, 40 denekten 14'ü itaatsizlik ederken, bu versiyonunda, 40 denekten 36'sı itaatsizlik etmiştir. Bu durum, grup davranışlarının olumlu boyutunu da görmemizi sağlamıştır. Öğretmenin takım arkadaşlarının isyanı, tüm

deney versiyonlarına göre otoritenin en fazla sarsıldığı durumdur. Deneyin sonuçlarına gelecek olursak: Deney her versiyonunda, farklı olguların karşımıza çıkmasını sağlamıştır. İlkinde öğretmen, kendini pasifize ederek verdiği acıdan kendini sorumlu tutmamakta veya kendisini süreçten soyutlamaktadır. Diğerinde kendini, kurumun bir elemanı olarak görüp itaat etmeyi bir görev saymaktadır. Denekler bulunulan ortamın etkisiyle inançlarını ve değerlerini somutlaştırma ihtiyacı hissetmektedirler. Başka bir deneyde öğretmen, öğrencinin, deneye gönüllü olarak katılması bahane etmekte ve öğrenciyi kötüleyerek yaptıklarını meşrulaştırmaktadır. Bir diğer deneyde de denek kendisini olaylardan soyutlamakta ve sorumluluğu kendisi dışındaki çevreye yüklemekte veya yansıtmaktadır. Deneyin bu sonuçları, etkilerin, ortamların, koşulların bireylerin davranışlarını nasıl yönlendirdiğini anlamamızı ve görmemizi sağlamaktadır (Şermet, 2021, 194-215).

Deneyin en şaşırtıcı sonucu, bireylerin ahlak ilkeleri doğrultusunda doğru bulmadıkları şeyleri, bir otorite tarafından onaylandığında, yapmaktan hiç çekinmemesi ve bundan rahatsız olmamasıdır. Bu durumu, deneylerin birinde açıkça görmemiz de bize bir bakış açısı sunmaktadır. Deneyde, birey, kurbanın acı çekmesine dayanamayıp denetçiye durmaları gerektiğini ısrarla dillendirse de otoritenin kesin ve net söylemleri ile deneyi sonuna kadar sürdürmüştür. Bu sonuç bireyin, otorite karşısında kendi ilkelerini nasıl yok saydığını ortaya koymaktadır.

3.2. Muzaffer Şerif Hırsızların Mağarası Deneyi (Robbers Cave)

Sosyal psikoloji alanında, Türkiye'nin sayılı isimlerinden olan Muzaffer Şerif'ten burada bahsetmemek büyük eksiklik olacaktır. Şerif, kendisini her ne kadar "Şerif" olarak değil de "Sherif" olarak tanıtsa da yaşadığı dönemin zorluklarını göz önünde bulundurduğumuzda, bu durum anlaşılabilir olmaktadır. Gündüz Vassaf, bu konuya dair bildiklerini Muzaffer Şerif'in Sosyal Kuralların Psikolojisi kitabına yazdığı bir önsözde anlatmaktadır. Deney, grup içi ve gruplar arası normların üretimiyle gruplar arasındaki karşıtlığın boyutları ne kadar yüksek olursa olsun, ortak amacın Şerif'in deyimiyle "olağanüstü hedefler" (superordinate goals) olması sonucunda grupların birlikte hareket edebileceklerini ortaya koymaktadır. Böylelikle kitle davranışlarında grup içi veya gruplar arası normlar her ne kadar güçlü olursa olsun yaşamsal faaliyetlerin topluluk için ne denli önemli olduğu çıkarımı burada yapılabilir. Yani bireyler, yaşamsal bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında, aralarındaki bütün farklılıkları ve hatta düşmanlıkları bir kenara koyarak tehlide karşı birlikte mücadele etme kararı alabilmektedir. Bu deney, günümüz programlarının da düşünce altyapısını oluşturmaktadır.

Deney için önce bireyler ortak bir alana götürülür. Bu alan Oklahoma'daki Robbers Cave bölgesidir. Deney, başlangıçta grupların hangi koşullarda oluştuğunu ve bu koşulların, bireylerin davranışlarında nasıl bir değişime yol açtığını gösterir. İlk olarak gruplar arasındaki rekabetin artırılmasına yönelik oyunlar oynanır ve bireylerin bu oyunlardaki davranış değişimleri gösterilmeye çalışılır. Hatta bireylerin bu oyunlarda, kendi çıkarlarına yönelik değişimler yapıp, kendi kurallarını dayatmaya çalışmaları, gruplarına özgü isim ve şarkı bulmaları da burada dikkat çeker. Kısacası çocuklar, grupları için kendi aralarında dayanak bulabilecekleri normlar oluşturmuşlardır. Bu normlar, onlar için vazgeçilmez boyutlardadır. Hatta bir oyunda gruplar arasında bayrak ve takım ismi üzerinden bir tartışma dahi yaşanmıştır. Çocuklar bunları öylesine içselleştirmişlerdir ki, kararlarına en ufak bir itirazı bile -kendilerince saygısızlığı- kabul etmemektedirler. Kendi gruplarından olmayanları, “dış grup” olarak nitelendirmeleri de onları, bu rekabette daha da kamçulamıştır. Günümüz söylemlerine bakıldığında bu durum, her nerede olursa olsun, çok yabancı gelmemektedir değil mi?

Son kısma gelindiğinde, gruplar arasındaki gerilim en üst düzeydedir. Fakat burada özellikle grupların bir arada olacakları etkinlikler düzenlenmektedir. Bu durum, başlarda gruplar arasındaki gerilimden dolayı tehlikeli görünmektedir. Ama tüm kampı ilgilendiren bir olay yani “olağanüstü hedefler” (superordinate goals), bir arada bulunmaları tehlikeli olan bireyleri, toplu hareket etmeye sevk etmektedir. Tabii bunun için birinin, o ateşi yakmasını bekledikleri de aşıkardır. Gezi için tutulan iki otobüsten birinin kampa dönmek zorunda olması, bu durumun en güzel ve net örneğidir. Gezi için otobüsün hareket edebilmesinin tek çaresi, gidecek olan otobüsteki eşyaların diğerine taşınmasıdır. Bunu yapmak için birinin ateşi yakması gerekiyordu ki nitekim öyle de oldu. Öğrencilerden biri, bir parçayı kaldırmaya ve diğerlerini de devamını getirmeye teşvik ettiğinde, tüm öğrenciler kolları sıvadı. Böylelikle ne kadar karşıt olurlarsa olsunlar, ortak bir amacın onları birleştirdiğini görmekteyiz. Bu deney, sosyal psikoloji alanında hatırı sayılır bir konuma sahiptir. Makalede ayrıca yer vermemizin sebebi ise; bu deneyin okullardaki etkinliklerde, gözle görülür benzerliklere sahip olmasıdır. Öğrencilerin benzer davranışlar sergilemesi, bu davranışların öğretmenin dikkatini çekmesi gerekmektedir. Bu öğrencilerin, otoriterlik ve liderlik yönlerini de görebilmemiz açısından önemlidir (Şermet, 2021,172-193)

3.3. Asch Çizgi Deneyi

Asch bu deneyde, toplum baskısının bireylerin davranışlarını nasıl değiştirdiğini görmemizi sağlamıştır. Herhangi bir ödüllendirmenin olmaması durumunda bile, bireylerin “uyma” (conformism) davranışlarına ne kadar yatkın olduğunu ortaya koymuştur. Deney, olabildiğinde günlük ve sade olaylardaki, davranış değişimlerini ölçmek amaçlı olduğu için ölçme aracı da bir o kadar basit olmalıydı. Ölçme aracı birbirinden farklı çizgilerin bulunduğu basit bir şemaydı.

Deneye sekiz işbirlikçi ve bir gerçek denek olmak üzere dokuz denek katılmıştır. Deneyde bir şemada birbirinden farklı uzunluktaki üç çizgi, diğer şemada ise bu üç farklı uzunluktaki çizgilerden birine biriyle aynı uzunlukta bir çizgi bulunmaktadır. Deneklerden, eşit olan çizgileri söylemeleri istenmektedir. Çok basit bir deneydir aslına bakılırsa. Bu kadar basit bir deneyde bile, birazdan bahsedeceğimiz sonuçlara ulaşmamız deneyin basitliği karşısında, sonuçların karmaşıklığını, inanılmasını güç kılmaktadır. Deneyde, önce işbirlikçi denekler içeriye girip sorulara cevap vermektedir. Buna özellikle dikkat edilmiştir. Tüm denekler, bu soruyu yanlış cevaplamıştır ve bunu gerçek deneğe özellikle göstermişlerdir. Bu durumdan etkilenen denekin, nasıl bir davranış sergileyeceği ise deneyin en can alıcı noktasıdır. Gruba katılıp, bile bile yanlış olduğunu, gözleriyle gördüğü cevabı mı verecek, yoksa gruptan farklı olarak, kendi bildikleri ve gördükleriyle doğru cevabı mı verecektir? Bu deney, bireyin tek başına içinde bulunduğu grubun dayattığı ve kendinden önce var olan normlara karşı bir psikolojik savaşıdır bir bakıma. Genellikle bu savaşı tam uyma göstererek sonlandıran -yani kaybeden- birey benliğini de yok saymıştır aslında. Burada bireyin, ayrıca grup kararlarını yanlış olduğunu bildiği halde sorgulamayıp, sırf grupta kabul görmek için yanlış cevap vermesi veya tek başına doğru bildikleriyle, gruptan dışlanma tehlikesini bile göze alıp grup etkisini yok sayması ile doğru cevaplaması ile sonlanacaktır. Deneyin ilk sonuçlarına göre her üç katılımcıdan birisi gruba yanlış olduğunu bildiği halde tam uyum göstermiştir. Deneye tam uyum göstermeyenlerin -gruba direnenler- oranı ise $\frac{1}{4}$ 'tür. Eğer birey, diğer deneklerden gizli bir şekilde soruya tabi tutulsaydı, büyük ihtimalle gruba uyma büyük bir oranda azalacaktı.

Peki birey, neden gruba uyma ihtiyacı hissetmektedir? Bu soruyu en kapsamlı olacak şekilde bireylerin birlikte yaşamaktan doğan “toplumsallık” kavramıyla cevaplayabiliriz. Bu durum, her ne kadar masumane görünse de daha ileri boyutları bilinçten yoksun bir itaate dönüşeceği için kötü sonuçlara da varabilmektedir. Bu durum okulda, sosyal hayatta veya iş hayatında yanlışlara göz yuman bireylerin de yetişmesini sağlayacaktır.

Uyma davranışının altında yatan nedenlere daha dikkatli baktığımızda ise şu sonuçlara varabiliriz:

- Sosyal bir varlık olan bireyin, tek başınalıktan çekinmesi,
- Girdiği grubun, var olan normlarına uymak gerektiği düşüncesi,
- Çoğunluğa karşı, doğruluğundan emin olduğu gerçekleri bile grup sayısının fazlalığından çekinip kendi kararlarını sorgulama ihtiyacı,
- Var olan grup baskısını görmezden gelip, verdiği kararı kendisininmiş gibi benimsemesi,
- Bulduğu grubun içerisinde kendisine de yer bulmak istemesi,
- Eğer grup eğitilmiş kişilerden oluşuyorsa “Onlar bilir” düşüncesiyle onların cevaplarını vermesi ve
- Deneklerin kişilik özellikleridir.

Deney, grup olgusunun Şerif’ten farklı olarak herhangi bir etkileşimin olmaması yönüyle ayrılmaktadır. Birbirlerini tanımayan bireyler, neden hiç tanımadıkları, yeni gördükleri kişilerle aynı ve üstelik yanlış olduğunu bildikleri cevabı vermişlerdir? Bu soru adeta deneyin özetidir (Batmaz, 2006, s.191-205).

4. Otorite, İtaat ve Eğitim

Yukarıda derinlemesine açıkladığımız deneyler sonucunda, eğitime baktığımızda ise otoritenin, yani sınıfta öğretmenin öğrencilere, kendisini otorite olarak tanıtmaktan, benimsetmekten vazgeçip, sınıf içerisinde otoritesini paylaşmasını önermek ve hatta daha da ileriye giderek otorite algısını kaldırması gerektiği çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Bu durum, hem öğretmenin, otoritesini kaybetme endişesini ortadan kaldıracak hem de öğrencilerin, öğretmeni ilah olarak görmemeleri gerektiği düşüncesini aşılacaktır. Sınıfta eşit güç dağılımını sağlayıp, daha olması gereken, üretken bir ortamın oluşmasına da katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin, daha özgür oldukları ortamda verimli ve üretken olacakları yadsınamaz bir gerçektir. Öğrencilerinin gelişimini düşünen öğretmenlerin de bu ortamın oluşması için sistemin zorluklarına rağmen, sınırları zorlamaları gerekmektedir. Bunları yapan öğretmen, gerçek anlamda öğrencilerinin gelişimini istiyordur. Diğer türlü, sistemin kendisine verdiği konfor alanından çıkmak istemeyenlerin tercihidir. Öğrencilerin, daha etkin olduğu bir sınıf ortamından çekinmeyen öğretmen, zaten otoriter bir kişiliğe bürünmeye de ihtiyaç duymayacak ve sınıf ortamında ne kendisinin ne de öğrencilerinin duygu ve düşüncelerinin bastırılmış olduğunu hissinin oluşmasına engel olacaktır.

Bir eğitim sisteminin temelinde bastırılmış bir güç bulursak, bu, insanları bağımsız düşünen bireyler haline getirmeyecek tersine fazlasıyla sınırlandıracaktır. Bu sınırlandırma eğitim sisteminin olduğu kadar toplum yapısının da bozulmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle mimarın sorumluluğunun sınırlarını sorgulayabiliriz. Sosyologlar, sosyal araştırmacılar ve akademisyenler olarak bu özerkliği kısıtlamadaki potansiyel rolümüzün farkında olarak sorumluluğumuz nerede sona eriyor? Bu sorumluluk, bünyesinde çözüm yollarını da barındırabilir mi? Otorite bu sorumluluğu üstlenmek isteyen aydınlar için bir baskı oluşturabilir mi? Bu baskı oluşturulduğunda ise aydınların buna karşı itaati ne kadar doğrudur? Eğitim sisteminin temelindeki bu bastırılmış güç, otorite tarafından, varlığını hissettirebilmek için kullandığı bir araçtır. Bu araca karşı öğretmenlerin nasıl bir duruş sergileyeceği ise bu noktada büyük önem arz etmektedir (Mazurkiewicz & Walczak, 2012). Eğitimin kalitesini de hiç kuşkusuz bu duruş ciddi ölçüde etkileyecektir.

Eğitimin kalitesi, toplumların ve uluslararası toplulukların gelişmesinde ve yaşamlarında kritik bir siyasi ve kültürel konu haline geldi. Eğitim ilişkilerinin, etkileşimlerinin, yapılarının ve oyunların doğası hakkındaki sosyolojik görüş, eğitim süreçlerini iyileştirmek için yeterli midir, yoksa pratik değeri olmayan sadece teorik bir tanım mıdır? Eğitimin kalitesi okulda mı belirleniyor? Bu ve bunun gibi soruların cevabı eleştirel düşünceyi bireyden gruba ve toplumsal düzeye yönlendirmekte saklı. Bu, değerlendirmede kilit bir rol oynayan özerkliği güçlendirecektir. Özerklik, kişinin gücünün ve yapısal konumunun algılanmasıyla bağlantılıdır ve aynı zamanda bir karar verme mekanizması olarak da görülebilir. Değerlendirme ve eleştirel düşünme için vazgeçilmez olan temel bir koşuldur. Özerklik olmadan, düşünen özne ve güce yönelik tutumların eğitim süreçlerini nasıl şekillendirdiğini ve çarpıttığını anlamayı ve profesyonel yaşamları kolaylaştırıyormuş gibi görünen ama aslında çıkarlarımıza aykırı çalışan varsayımları ve uygulamaları sorgulamak imkansız hale gelecektir (Brookfield, 2017). Zira özerklik, otoriter kişiliğin bastırmaya çalıştığı en etkili karakter özelliğidir.

Toplumun, otoriteye itaat etmeyi tercih etmesi birtakım sonuçlar doğurur. Bu sonuçlardan bir tanesi, ve belki de en önde geleni, okullarımızın otoriter kişiliklere saygı temelinde ve başarısızlığa yönelik düzenlenmiş olmasıdır. Başarılı olan öğrenciler genellikle öğretmenin emrettiği şekilde davrananlardır. Genellikle başarısız olanlar okula küsmektedir. Öte yandan bütün öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin önüne engel konarak başarısızlık adeta garanti edilmekte ve bu durum sıklıkla okul ve toplum için ciddi problemler ortaya çıkarmaktadır. Görüldüğü üzere otoriteye itaat etmek akademik başarı olarak etiketlenmekte ve ödüllendirilmektedir.

Başarısızlık ise otoriteye başkaldırı olarak değerlendirilmekte ve “başarısız” yani “otoriteye itaat etmeyen” öğrenciler cezalandırılmaktadır (Akbaba, Başkurt ve Başkurt, 2023; Dam, 2008; Glasser, 1999).

Otoriter eğitim, insan beyninin en önemsiz işlevlerinden biri olan hafıza üzerinde durur; aksine asıl işlevi olan düşünmeyi ihmal eder. Araştırmaya değil verilen seçenekler arasından doğru olanı seçmeye yönelik sorulardan oluşan düşünce şekli, okullarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Matematik, fen bilimleri ve dil bilgisi, bu düşünceye uygun olarak yapılandırılmıştır. Yine de cevabın kendisi ya da yapısı varılacak mantıklı sonuçlardan daha önemlidir, böylece düşünme süreçleri anlamını yitirmektedir. Ders içeriklerinin çok az bir bölümü doğru cevapları olmayan sorular hakkındaki fikirlere götüren düşünce etrafında oluşturulmuştur. Mükemmel olmasa da hiç yoktan iyi saydığımız bir dizi alternatifi olan, politik, sosyal, ekonomik ve hatta akademik sorunlar hakkındaki araştırmalara götüren düşünüşe ihtiyacımız vardır. Yakın dünya tarihindeki savaşlar, mecburi askerlik işlemleri, sivil hakları, yoksulluk, seçmen yaşının küçültülmesi gibi konular hakkında çok tartışma yapılmış ve çok az karar alınmıştır. Okullar düşünceye dayalı tartışmalara yanaşmamaktadır, böylece öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirmeyi değil otoritenin istediği şekilde düşünen ve otorite tarafından belirlenen kurallara sorgusuz sualsiz itaat eden itaatkar bedenler yaratmayı hedefleyen bir eğitim anlayışı yapılandırılmaktadır. Çoğu okul ve üniversite “kesinlik ilkesiyle” idare edilmektedir. Bu ilkeye göre, eğitim düşünmeye önem vermez; öğrencileri ezberle yönlendirir. Kesinlik ilkesine göre, her sorunun bir doğru bir de yanlış cevabı vardır; buna göre eğitimin işlevi, öğrencilerin, otoritenin (okullarda eğitimcilerin) önemli olduğuna karar verdiği bir dizi sorunun doğru cevaplarını bilmelerini garantilemektir (Glasser, 1999). Aristo’dan bu yana bilginin sorgulanması şartı (Güzel, 2003) adeta tersine çevrilerek bilimsel gelişmenin temelini oluşturan şüphe duyma ve sorgulama becerileri zayıflatılmaktadır. Bu süreç, soru sormayı bırakan ve merak ve keşfetme gibi duyguları unutan (Doğan, Taraf ve Demirel, 2023; Temur ve Aşık, 2023) öğrencilerle sonuçlanacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Otoriteye itaat etme davranışını anlamaya ve açıklamaya çalışan eğitim bilimciler araştırmamızın temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sonuç ve öneriler kısmında eğitime ve eğitimcilere yönelik saptamalara ve önerilere yer vereceğiz. Günümüzde eğitimcilerin uğraşması gereken belki de en önemli sorun, otoritenin genel olarak zayıflamakta olduğu gerçeğidir. Postmodern dünyada sadece kendi inanç gücüne dayalı otoritelerin değil, aynı zamanda ebeveynlerin, siyasi figürlerin ve yaşlıların otoriteleri de sorgulanıyor.

Bilginin en etkili silah haline geldiği bir zamanda (Enroth, 2023; Krügel, Ostermaier, & Uhl, 2023; Sikor ve Lund, 2009) ebeveynlerin veya yaşlı insanların yılların deneyimlerine dayalı bilgeliğinden yararlanmak mantıksız gibi gelebilir. Ancak bu durum yine de onların değerini düşürmez. Tam tersine ders ve ilham alınması gereken aktörler olduklarını bir kere daha hatırlatır bizlere.

Yine de otorite hayatımızda düşündüğümüzden çok daha geniş bir yer kaplar ve merkezi bir rol oynar. Her ne kadar reddedilse ve otoriter kişiliklerden hoşlanmayan insanlar tersini istese de otorite kaybolmaz. Yani otoriteden kurtuluş yok. Otoriteyle ailede, kışlada, inanç topluluklarında karşılaşırız. Onunla yaşamayı öğrenmeliyiz. Otoriter kişiliklerin bazı erkeklere veya kadınlara kurallar koyma ve bu kuralları belirli durumlara uygulama hakkı verdiğini görürüz. Otorite kuralları koyar, yorumlar ve uygular. Otoriteyi, kuralları yaratma, koyma ve uygulama gücü veya hakkı olarak da tanımlayabiliriz. İşte bu hak bireyleri etkiler ve yaşamlarına yön verir. Otoriter güç tarafından şekillendirilen bireylerin otoriter kişilik özellikleri öne çıkar ve karşısındaki kitlelerden kendilerine itaat etmesini ister ve bunu insanlara dayatırlar. Dayatmanın şekli, kitlelerin özelliklerine göre değişir. Özellikle sosyal psikologlar bu durumu anlamaya ve açıklamaya çalışmışlar ve çeşitli sosyal deneylerle teorilerini ortaya koymuşlardır.

Peki, bu süreçte en etkin rol oynayacak meslek grubu hangisi? Uzmanlar, gelenekler, şirketler ya da diğer toplumsal grupların ahlaki standartları kabul edildiğinde otorite sorun olmaktan çıkabilir. Araştırmalar, genel olarak otoriteyi en enerjik şekilde reddedenlerin, kendi grupları içindeki “çoğunluğun zulmüne” kolayca boyun eğeceklerini ortaya koymaktadır (Abbas, 2023; Dixson ve Dingus, 2007; Hussain & Khatoun, 2023; Li ve diğ., 2023; Mark, 2023). Bir gençlik grubunun otoritesi, en katı ebeveyn otoritesinden çok daha güçlüdür. Her insanda belirli bir sosyal birime ait olma ve normlarına ve düzenlerine uyma konusunda büyük bir istek vardır. Yüzyılımızın en önemli derslerinden biri, ulusların olduğu gibi bireylerin de otorite olmadan yaşayamayacağıdır. Bu nedenle insanlara otoriteyi kabul etmeyi öğretmek, kabullenmeleri hiçbir zaman körü körüne teslimiyete dönüşmeyecek şekilde öğretmek önemlidir. Başka bir deyişle otorite karşısında eleştirel ve sorumlu bir tutum geliştirilmelidir. Öğretmenin kendi kendini eğitmesi de daha az önemli değildir: Sürekli değişmeli, gelişmeli ve eleştiriye açık kalmalıdır.

Peki otorite nasıl bir okul ve öğrenci istemez? Öncelikle çocukların, hem müfredatı hem de okul kurallarını belirlemede söz sahibi olması fikrinden nefret eder. Neden mi? Çünkü demokrasi en iyi yaşanılarak öğrenilir ve otorite

kontrolü altındaki insanların bağımsız düşününler haline gelmesini istemez. Okullarda, müfredat ve kurallar açısından sorumluluk almaları istenen çocuklar, demokrasiyi keşfederler; ayrıca demokratik bir ülkede olduğu gibi bir gün demokratik bir okulda bazı sorunların kesin çareleri olmadığını da öğrenirler (Elmore, 1987; Levinson, & Brantmeier, 2006; Trafford, 2008). Otoritenin nefret ettiği bir kişilik özelliği daha! *Öğrenmekten çok, kendi kendilerine yardım için ortaya attıkları sorunları en iyi alternatifleri bulmak ve bunları uygulamak eğitimidir; ancak bu, şu andaki kurallara körü körüne uymak ya da uymamak, başkaları tarafından ortaya atılan sorulara düşünmeden, taklit ederek, doğru ya da yanlış cevaplar vermek şeklindeki sürecin tam tersidir.* Otoriter kurumlar kontrolündeki kesinlik eğitim sistemimizi idare ettiği sürece, çocuklarımıza düşünmeyi öğretemeyiz. Ezber eğitim, cevaplar da bilgi değildir. Kesinlik ve ezber düşünmenin düşmanı ve otoritenin müttefidir. Yaratıcılık ve özgürlük ise otoritenin düşmanıdır (Agrama, 2010; Fromm, 2022; Glasser, 1999; Montuori, 2005; Pestalozzi, 2018; Şermet, 2021). Öğrencilerin yaratıcı, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini temel alan eğitim anlayışından asla vazgeçilmemelidir. Bu zorunluluk birey yetiştirmenin olmazsa olmaz koşuludur (Ritzer, 2011). Frederick Winslow Taylor'un "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" kitabında (2007) işçilere yönelik katı disiplin ve sınıflandırma önerisinin eğitime uygulanmasıyla birlikte bir asıra yaklaşan bir standartlaştırma anlayışı bütün dünyada egemen kılınmaya çalışılıyor. Günümüzde de devam eden bu standart bireyler yetiştirme hedefinin mutlaka başarısızlığa uğratılması gerekiyor. Burada olması gereken şey, kısmen, eğitimin, eleştirel kapasiteleri özerklikle düşünmelerine ve hareket etmelerine izin veren insanları yetiştirmekle ilgili olduğu şeklindeki evrensel varsayımdır, çünkü bunu yapmak, kısacası, demokratik, özgür ve eşit bir toplumun vatandaşlarının temel özelliğidir (Ferrer, 2014; Ruiz, Bernal, Gil & Escámez, 2012). Ancak günümüzde eğitim merkezlerinin katı ve otoriter yapısı, öğrenciler ve öğretmenler arasında kurulan ilişkilerinin doğası, öğretmenlerin de öğrencilerin eleştirel ruh geliştirmelerine izin vermemektedir. Eğitim, diyalog, eleştirel düşünme ve eleştirel pedagoji tapınağından ziyade, giderek artan bir şekilde bir eğitim yeri olarak tanımlanmakta ve anlaşılmaktadır (Giroux, 2012).

Son cümle olarak otoriteyi ve otoriter kişilik özellikleri sergileyen insanları çıkarmak mantık dışı bir hedef olacaktır. Çünkü en yakınlarımız bu gruba dahil olabilirler. Bunun yerine yapılması gerekenin, otoriteyle özgür düşünen ve bağımsız karar alma becerisine sahip bireylerin birarada yaşamayı öğrenmesinin sağlanması olduğuna inanıyoruz. Öğretmenlerin ve genel olarak eğitimcilerin ise bu hedefe giden yolda en kritik rolü oynayacak aktörler olacağını savunuyoruz.

KAYNAKÇA

- Abbas, M. B. (2023). Balancing Hope and Fear: Muslim Modernists, Democracy, and the Tyranny of the Majority. *Comparative Studies in Society and History*, 1-27.
- Agrama, H. A. (2010). Ethics, tradition, authority: Toward an anthropology of the fatwa. *American Ethnologist*, 37(1), 2-18.
- Akbaba, A. B., & Başkurt, İ. (2023). Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Dersi Başarısı ile Ebeveynlerinin Tutumları ve Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 12-30.
- Arendt, H. (2021). *Totalitarizmin Kaynakları 3 / Totalitarizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles, (2017). *Politika* (3b.), Çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, İstanbul.
- Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Batmaz, V. (2006). *Otoriteriyen Kişilik ve Uyma*. Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Blass, T. (2000). *Obedience to authority: Current perspectives on the Milgram paradigm*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Brookfield, S. D. (2017). *Becoming a critically reflective teacher*. John Wiley & Sons.
- Çınar, A. (2006). Kimin Otoritesi? Hangi Otorite? *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 233-246.
- Dixson, A. D., & Dingus, J. E. (2007). Tyranny of the majority: Reenfranchisement of African American teacher educators teaching for democracy. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 20(6), 639-654.
- Doğan, C., Taraf, H.U., Demirel, E. E. E. (2023). İngilizce Öğretmen Adaylarının Soru Sorma Stratejilerinin İncelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 1002-1014.
- Elmore, R. F. (1987). Reform and the culture of authority in schools. *Educational Administration Quarterly*, 23(4), 60-78.
- Enroth, H. (2023). Crisis of authority: the truth of post-truth. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 36(2), 179-195.
- Esgin, A. (2022). Otoritenin Sosyolojisi: Otoriteye İtaatin ya da Otorite Bağlılığının Sosyolojik Anlamları. *Sosyolojca*, 3(5), 90-111.
- Ferrer, F. (2014), *Özgür Eğitim Modern Okulun Kökenleri*. Pales Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Fromm, E. (2022). *İtaatsizlik Üzerine - Özgürlük Neden Otoriteye "Hayır" Demektir?* Say Yayınları, İstanbul.

- Fromm, E. (1987). *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*, çeviren: Ayşe Sayın, İstanbul: Yaprak Yayınları.
- Giroux, H. (2012). *Education and the crisis of public values*. New York: Peter Lang.
- Glasser, W., & Teksöz, K. (1999). *Başarısızlığın olmadığı okul*. Beyaz Yayınları.
- Güzel, C. (2003). Aristoteles' te bilgi, bilim, bilgide kesinlik. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(1), 126-139.
- Hasan, D. A. M. (2008). Öğrencinin okul başarısında aile faktörü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 75-99.
- Hussain, A., & Khatoon, F. (2023). Oppression and Mismanagement the Notion of Rule of Majority. *DME Journal of Law*, 4(01), 87-93.
- Krügel, S., Ostermaier, A., & Uhl, M. (2023). *The moral authority of ChatGPT*. arXiv preprint arXiv:2301.07098.
- Kutluay, F. (2019). Siyasal Otorite Kavramının Tarihsel Seyri. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 1-26.
- Le Bon, G. (1895). *The Crowd*. London:Unwin.
- Levinson, B. A., & Brantmeier, E. J. (2006). Secondary schools and communities of practice for democratic civic education: Challenges of authority and authenticity. *Theory & research in social education*, 34(3), 324-346.
- Li, L., Sha, L., Li, Y., Raković, M., Rong, J., Joksimovic, S., ... & Chen, G. (2023, March). *Moral Machines or Tyranny of the Majority? A Systematic Review on Predictive Bias in Education*. In LAK23: 13th International Learning Analytics and Knowledge Conference (pp. 499-508).
- Mark, M. (2023). From Rule of Law to the Law of the Ruler: The Twofold Upheaval of the Israeli Right. *Israel Studies*, 28(3), 4-18.
- Mazurkiewicz, G., & Walczak, B. (2012). Obedience, Sabotage, Autonomy: power games within the educational system. *Power and Education*, 4(1), 73-82.
- Mendel, G. (2005). *Sosyo-Psikanaliz Açısından Otorite*, Çeviren: H. Portakal, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of abnormal and social psychology*, 67(4), 371.
- Milgram, S. (2015). *Deney: İnsanın Gerçek Doğasını İfşa Eden*. Kafekültür Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Montuori, A. (2005). How to make enemies and influence people: Anatomy of the anti-pluralist, totalitarian mindset. *Futures*, 37(1), 18-38.
- Orwell, G. (1984). *George Orwell 1984*. G Orwell.
- Paine, T. (1964). *İnsan Hakları* (2b.), Çev. M. Osman Dostel, İstanbul: MEB Yayınları.

- Pestalozzi, J. H. (2018). *Çocuğunu Nasıl Eğitirsin*. Roza Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Ruiz, M., Bernal, A., Gil, F. ve Escámez, J. (2012). Being one's self . Rethinking autonomy and responsibility as mainstays in today's education. *Teoría de la Educación*, 24(2), 59-81.
- Schmitt, C. (2002). *Siyasi İlahiyat*. çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi, Ankara, s.10-14.
- Sennet, R. (1992). *Otorite*. çev. Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları., s.162
- Sikor, T., & Lund, C. (2009). Access and property: a question of power and authority. *Development and change*, 40(1), 1-22.
- Spring, J. H., & Ekmekçi, A. (1991). *Özgür eğitim*. Ayrıntı.
- Staub, E. (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. Cambridge University Press.
- Şermet, E. (2021). *Otoriteyi Sevmek*. Sayo Kitabevi, İstanbul.
- Taylor, F. W., & Akın, H. B. (2007). *Bilimsel yönetimin ilkeleri*. Çizgi Kitabevi.
- Temur, G., & Gürsu, A. (2023). Okul Öncesi ve İlkokul Öğretmenlerinin Sınıf İçi Soru Sorma Becerileri ile Meraklılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 24(2), 180-193.
- Thoreau, H. D. (2013). *Sivil İtaatsizlik*. Kafekültür Yayıncılık, İstanbul.
- Trafford, B. (2008). *Democratic schools: Towards a definition*. The Sage handbook of education for citizenship and democracy. London: Sage, 410-423.
- Ünlü, S., *Sosyal Psikoloji-II ed.*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üni (Yayın No:2272), s. 97.